

УДК 378.147:811.161.2-051

І. Є. Клак,

кандидат педагогічних наук, старший викладач

(Кременецька обласна гуманітарно-педагогічна академія ім. Тараса Шевченка)

klak_inna@mail.ru

ORCID: 0000-0002-7723-1910

ВПЛИВ ПЕДАГОГІЧНОЇ ВЗАЄМОДІЇ НА ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ В МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ-ФІЛОЛОГІВ

У статті представлено теоретичний аналіз педагогічної взаємодії між учасниками освітнього процесу. З'ясовано, що, виникаючи в умовах спільної діяльності та безпосереднього спілкування між викладачем і майбутніми вчителями-філологами, педагогічна взаємодія забезпечує ефективність процесу формування професійної комунікативної компетентності останніх. Обґрунтовано вплив педагогічної взаємодії на створення позитивного психологічного клімату, який є одним із чинників формування позитивної мотивації до навчання та професійної діяльності майбутніх учителів-філологів.

Ключові слова: педагогічна взаємодія, професійна комунікативна компетентність, учителі-філологи, психологічний клімат, мотивація, навчальна діяльність, професійна діяльність.

Постановка проблеми. Педагогічна взаємодія, яка виникає в умовах спільної діяльності та безпосереднього спілкування між викладачем і майбутнім учителем-філологом, є одним із важливих чинників створення позитивного психологічного клімату, а отже й позитивної мотивації до навчання та майбутньої професійної діяльності, що забезпечує ефективність процесу формування професійної комунікативної компетентності. Специфіка педагогічної взаємодії зумовлена тим, що в її процес залучені не тільки індивідуально-психологічні особливості особистості викладача, але й особливості студентів, без яких діяльність педагога втрачає значення. Якісними характеристиками педагогічної взаємодії є її продуктивність та особистісна орієнтація, причому особистісно-орієнтована взаємодія завжди носить продуктивний характер. По мірі того, як студент засвоює нові знання, ситуація його співпраці з викладачем та іншими студентами забезпечує реалізацію всього багатства міжособистісних стосунків. У процесі навчання відбувається зміна структури співпраці та взаємодії: від спільної з педагогом дії до підтриманої дії, далі – до наслідування і до самонавчання. Студент долучається до вирішення продуктивних завдань на початку процесу засвоєння нового наочного змісту на основі спеціально організованої активної взаємодії та співпраці з викладачем та іншими студентами.

Аналіз останніх досліджень та публікацій свідчить, що палітра доробку вітчизняних та зарубіжних науковців, які працюють над різними аспектами проблеми, досить різноманітна. Так, Є. Федотова, розглядає педагогічну взаємодію як фактор особистісного саморозвитку учасників освітнього процесу, яка виявляється у синхронній діяльності викладача і студента, коли вони зацікавлено здійснюють навчально-пізнавальну діяльність, спільно усваюють прорахунки. Студент стає суб'єктом, а викладач набуває свого активного союзника [1: 141].

Своєю чергою, В. Ковальчук вважає, що зміни, які зазнають ситуації взаємодії та співпраці в процесі навчання, забезпечують становлення механізмів саморегуляції поведінки й особистості студентів [2: 129]. Продуктивність у сфері взаємодії учасників освітнього процесу пов'язується з творчим характером діяльності обох сторін взаємодії. Можливим продуктом такої взаємодії буде самостійне визначення студентами нових цілей навчання і цілей, пов'язаних із змістом засвоєної діяльності, а також регуляція особистісних позицій у партнерстві. Умовою і наслідком особистісно-орієнтованої продуктивної взаємодії І. Зимня називає психологічний контакт його суб'єктів, який, визначає можливість природного, неускладненого спілкування педагога і студентів у процесі взаємодії, наявність якого важлива для продуктивної співпраці його суб'єктів. Психологічний контакт виникає в результаті спільності психічного стану людей, викликаного їх взаєморозумінням і пов'язаного зі спільним зацікавленням і довірою один до одного. Контакт, на думку дослідниці, усвідомлюється як позитивний чинник, який підкріплює взаємодію [3: 34].

Метою статті є дослідження впливу педагогічної взаємодії, як одного із важливих чинників створення позитивного психологічного клімату та формування позитивної мотивації до навчання та професійної діяльності в майбутніх учителів-філологів.

Виклад основного матеріалу. Система форм співпраці викладача з майбутніми вчителями-філологами, що забезпечує створення спільності значень, цілей, способів досягнення результату й формування саморегуляції індивідуальної діяльності, виступає центральним чинником у системі взаємодії. Особистісне спілкування, засноване на розумінні педагогом внутрішнього світу студентів, спрямованості на формування загальної оцінки досягнутих результатів, прагнення зрозуміти установки й погляди один одного на створення якнайкращих умов для розвитку мотивації студентів, творчого характеру навчальної діяльності, на формування особистості студентів, виступає як форма організації

особистісно-орієнтованої взаємодії. Спільна творча діяльність визначається як спосіб реалізації особистісно-орієнтованої взаємодії, де студент реалізує свої можливості в спільно досягнутому продукті. Можливо припустити, що педагогічна взаємодія забезпечить ефективність процесу формування професійної комунікативної компетентності в майбутніх учителів-філологів, якщо буде організована у формі особистісного спілкування, для якого характерні ознаки, визначені науковцями, зокрема:

- 1) суб'єктивно-смісловий характер спілкування учасників взаємодії;
- 2) актуалізація мотиваційних ресурсів навчання та особистісних мотивів діяльності;
- 3) співпраця у прийнятті рішень усіма учасниками взаємодії, досягнення єдності змісту і цілей;
- 4) спрямованість спілкування на розвиток у студентів цілеутворення і самоаналізу;
- 5) наявність здібності до "емпатичного розуміння" партнера по взаємодії [4; 5].

Аналіз досліджень Л. Карташової [6] та В. Семиченко [7] дозволив виокремити низку умов, необхідних для організації особистісно-орієнтованої педагогічної взаємодії:

- 1) здібність до емпатії учасників взаємодії;
- 2) забезпечення співпраці сторін взаємодії при виконанні спільної діяльності або спілкування;
- 3) наявність комунікабельності у всіх учасників взаємодії;
- 4) забезпечення кооперації взаємодіючих сторін, що припускає посилий внесок кожного у розв'язання загального завдання;

5) організація педагогічної взаємодії в стадії необхідної логічної послідовності її комунікативного здійснення (моделювання майбутнього спілкування із студентами під час підготовки до взаємодії (прогностичний етап); організація безпосереднього спілкування із студентами (початковий етап); управління спілкуванням в ході педагогічної взаємодії; аналіз здійсненої системи спілкування і моделювання нової для розв'язання іншого завдання).

У процесі особистісно-орієнтованої педагогічної взаємодії виникають та актуалізуються такі психологічні новоутворення особистісного і міжособистісного характеру:

- психологічний статус особистості, який характеризує реальне місце студента в системі міжособистісних стосунків;

- феномен взаєморозуміння як система відчуттів і взаємостосунків, що дозволяє погоджено досягти цілей спільної діяльності і спілкування, максимально сприяючи дотриманню довіри та інтересів усіх і надаючи можливість для саморозкриття кожного.

Ситуація особистісно-орієнтованої взаємодії носить не тільки навчально-професійний, але й особистісно-розвивальний характер. Особистісно-розвивальна ситуація – це особливий механізм, який ставить студента в нові умови, що вимагають у нього нового стилю поведінки, осмислення, переосмислення попередньої ситуації. Цілісність дії ситуацій особистісно-орієнтованої взаємодії на кожному етапі процесу формування професійної комунікативної компетентності підготовлена ситуаціями попередніх етапів, що актуалізували і закріплювали зв'язки цієї компетентності.

Залучення майбутніх учителів-філологів в реальну діяльність процесу формування професійної комунікативної компетентності, теоретичної моделі планування, реалізації та корекції процесу навчання та власної самостійної діяльності сприяє самоутвердженню студента як самостійної, самокерованої, самореалізованої особистості, розвитку його творчих начал, умінню поєднувати особисту відповідальність та суспільні інтереси, зростанню освітніх і духовних потреб особистості, розвитку її гуманістичних ціннісних орієнтацій.

Педагогічна взаємодія є основою становлення партнерських відносин між викладачем і студентами та між самими студентами, що знаходиться в площині інноваційної освітньої діяльності стосовно до вищої професійної освіти, насамперед – діяльності викладача. Відбиваючи деструктивну функцію дослідно-експериментальної роботи, в якій здійснюється інноваційна діяльність викладача, партнерство, на думку Н. Саттарової, руйнує стереотип педагогічного мислення в сфері відносин викладач-студент [8]. Це взаємовідношення незалежних особистостей по досягненню загальних цілей на принципах рівності, добровільності, рівнозначності учасників освітнього процесу, яке, враховуючи механізми саморозвитку особистості, ставить студента в активну позицію, що дозволяє йому реалізувати індивідуально-особистісний розвиток. Припускаючи широкий спектр стратегій співпраці між викладачем і студентами, партнерство передбачає поділ права вибору та відповідальності за прийняття рішень, що дозволяє їм однаково, але по-різному брати участь у проектуванні, організації та здійсненні діяльності, що веде до їх особистісного розвитку. Із взаємозв'язку двох складових – духовно-моральної та прагматичної, що визначають цілі партнерства, виокремлюються його ціннісні орієнтири, які полягають у сприянні саморозвитку та професійному самовизначенню, забезпеченні високого рівня освіченості.

Процес формування і становлення партнерських відносин у ВНЗ обумовлений не тільки об'єктивними, але і суб'єктивними чинниками, зокрема:

- готовністю та засвоєнням викладачем новаторської позиції з точки зору відходу від патерналістських відносин до відносин партнерства;

- новим соціально-психологічним образом сучасного студента, реальними потребами, освітніми запитам та інтересами студентів [9].

Аналіз психолого-педагогічної літератури свідчить, що організація партнерства включає:

- навчання з використанням нетрадиційних засобів навчання на основі партнерства;
- навчально-дослідну діяльність партнерів, орієнтовану на спільний науковий пошук;
- "повсякденну методичку партнерської домінантності", яка діє в рамках комунікативно-горизонтального середовища, що припускає морально-ділову установку на повагу, незалежність та деяку конкуренцію у стосунках між викладачем і студентом.

У таких умовах народжуються й розвиваються відносини партнерства на основі персональної відповідальності, незалежності (автономності), спільного творчого пошуку викладача й студентів та взаємної зацікавленості в їх духовному, професійному та морально-діловому просуванні. Процес становлення таких відносин являє собою ряд послідовних, взаємопов'язаних етапів:

1. Етап усвідомлення партнерства, його розвитку та співтворчості, мета якого – долучити студентів до цілей та цінностей партнерства, створити умови для активізації мотиваційних чинників самовизначення у спільній діяльності, розвитку емоційно-особистісних стосунків між викладачем і студентом та між самими студентами. Це дозволяє усунути психологічний бар'єр, створити позитивну мотивацію для спілкування, атмосферу доброзичливості, емоційного благополуччя, які є передумовою для становлення партнерських відносин між викладачем і студентами в процесі навчання. Через обговорення, ігри, інтерв'ю, дискусії формуються елементи комунікативної культури студентів, необхідні для міжособистісного та професійного спілкування, розвиваються емоційно-особистісні стосунки між викладачем і студентом та самими студентами, що підвищує самооцінку студентів, створює особливий емоційний стан уваги, зацікавленості один до одного, бажання й готовності зрозуміти себе та іншого.

2. Етап розвитку усвідомлення себе партнером. Студент набуває активної особистісної позиції, на основі якої відбуваються формування й розвиток навичок партнерства. Така позиція передбачає самостійність у прийнятті рішень з різних питань. Основною стратегією співробітництва на цьому етапі є рух у напрямку самостійності. Це поступовий, постійно заохочуваний процес, спрямований на розширення простору співпраці в діалозі "викладач – студент", "студент – студент", їхнє включення у процес колективної творчої діяльності у вирішенні проблем, розвиток соціальних умінь, стимулювання взаємодопомоги між студентами, освоєння різних комунікативних стратегій, оволодіння студентами технологією самовизначення в навчальному процесі. За допомогою організації навчання у співпраці викладач як координатор і співучасник колективної діяльності веде студентів до поступово зростаючої самостійності.

3. Етап співтворчості (власне партнерства). Навчання перетворюється на процес ділового спілкування рівноправних партнерів – викладача й студента – з орієнтацією на стимулювання самодопомоги, активізацію механізмів самоорганізації студента, розвиток адекватної самооцінки результативності спільної діяльності як оволодіння рефлексивною культурою. Викладач виступає в ролі організатора процесу саморозвитку, тому його основна стратегія – стратегія "відсторонення", яка, проте, не означає відмову від контролю над діяльністю студентів, оскільки одночасно передбачає відношення "повної, але непомітної присутності" з боку викладача, велику ступінь його відповідальності за процес навчання в умовах партнерства. Це передбачає більше автономності у прийнятті рішень та заняття самоаналізом. Отже, як більш ефективний спосіб індивідуально-особистісного розвитку студентів та основний засіб для вирішення завдань на етапі співтворчості обирається проектне навчання.

На всіх етапах викладачі використовують таку систему навчальних занять, як мотиваційну, фронтального опрацювання матеріалу, розбір нового матеріалу, індивідуального опрацювання матеріалу, заняття систематизації та узагальнення. Така технологія викликає зміни в організації навчання, адже навчальні заняття будуються в системі. Набір різних типів занять обумовлений специфічними завданнями навчання: мотивація до вивчення теми, повідомлення основного змісту, самостійне опрацювання матеріалу (фронтально, в групі, індивідуально), узагальнення, контроль.

Дидактичні принципи регулюють весь процес навчання, тобто впливають на всі його компоненти – цілі, зміст, форми, методи, засоби навчання.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Таким чином, успішність становлення партнерських відносин між викладачем і студентом розглядається через призму міжособистісного розвитку студентів, "зміст" якого визначають якості, що складають ядро партнерства. На розвиток цих якостей спрямована система засобів, що конструюються на основі діалогових технологій навчання з урахуванням цілей та завдань етапів в умовах широкого спектра стратегій співпраці викладача й студентів та дотримання принципів взаємної поваги, довіри, свободи вибору, індивідуального підходу. Вирішувати такі завдання слід, орієнтуючись на певні моделі організації занять, засновані на взаєморозумінні, взаємодії та особистісній залученості в процес навчання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Федотова Е. Л. Педагогическое взаимодействие как фактор личностного саморазвития учащихся и учителя : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.01 / Е. Л. Федотова. – Иркутск, 1998. – 345 с.
2. Ковальчук В. Ю. Модернізація професійної та світоглядно-методологічної підготовки сучасного учителя : дис. д-ра пед. наук : 13.00.04 / В. Ю. Ковальчук – К. – 2006. – 190 с.
3. Зимняя И. А. Педагогическая психология / И. А. Зимняя. – Ростов-на-Дону, 1997. – 45 с.
4. Бородулина М. К. Основы преподавания иностранных языков в языковом вузе / М. К. Бородулина, Н. М. Минина. – М. : Высш. школа, 1968. – 118 с.
5. Сисоева С. О. Проблема підготовки учителя до впровадження особистісно-орієнтованих педагогічних технологій : [зб. наук. праць] / С. О. Сисоева. – Миколаїв : Вид-во МФ Наука, 2001. – Т. 13. – С. 26–32.
6. Карташова Л. А. Особистісно-орієнтована система навчання основ інформаційних технологій в процесі підготовки майбутніх учителів іноземних мов : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02 / Л. А. Карташова. – К., 2004. – 233 с.
7. Семиченко В. А. Реалізація принципу цілісності у професійній підготовці майбутніх учителів (психологічний аспект) : [науково-методичний збірник "Вища і середня педагогічна освіта"] / В. А. Семиченко, Я. Я. Болюбаш. – Вип. 16. – К. : Вища школа, 1993. – С. 12–16.
8. Саттарова Н. Г. Формирование партнерских отношений "преподаватель – студент" как результат инновационных форм межличностных отношений : дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.01 "Общая педагогика" / Н. Г. Саттарова. – Курган-Тюбе, 2009. – 253 с.
9. Крюкова Е. А. Теоретические основы проектирования и применения личностно-развивающихся педагогических средств : дисс. ... д-ра пед. наук : 13.00.02 / Е. А. Крюкова. – Волгоград, 2000. – 180 с.

REFERENCES (TRANSLATED & TRANSLITERATED)

1. Fedotova E. L. Pedagogicheskoye vzaimodeistviye kak factor lichnostnogo samorazvitiya uchashchyhsia i uchitelia [Pedagogical Interaction as a Factor of Self-Development of Students and Teacher]: dys. ... dokt. ped. nauk : 13.00.01 / E. L. Fedotova. – Irkutsk, 1998. – 345 s.
2. Kovalchuk V. Yu. Modernizatsia profesinyoi ta svitohliadno-metodolohichnoi pidhotovky suchasnoho uchytelia [Modernization of Professional and Ideological and Methodological Training of Modern Teacher]: dys. ...dokt. ped. nauk : 13.00.04 / V. Yu. Kovalchuk. – K. – 2006. – 190 s.
3. Zimnyaya I. A. Pedagogicheskaya Psikhologia [Pedagogical Psychology] / I. A. Zimnyaya. – Rostov-na-Donu, 1997. – 45 s.
4. Borodulina M. K. Osnovy prepodavania inostrannykh yazykov v yazykovom vuze [Fundamentals of Teaching Foreign Languages in Language High School] / M. K. Borodulina, N. M. Minina. – M : High School, 1968. – 118 s.
5. Sysoyeva S. O. Problema pidhotovky vchytelia do vprovadzhenia osobystisno-orientovanykh pedahohichnykh tekhnolohiy [The Problem of Training the Teacher to the Implementation of Personality-Oriented Pedagogical Technologies]: [zb. nauk. prats'] / S. O. Sysoyeva. – Mykolaiv : Vyd-vo MF Nauka, 2001. – T. 13. S. 26–32.
6. Kartashova L. A. Osobystisno-orientovana systema navchannia osnov informatsiynykh tekhnolohiy v protsesi pidhotovky maybutnikh uchyteliv inozemnykh mov [Personality-Oriented System of Teaching the Fundamentals of Information Technology in the Formation of Training Future Teachers of Foreign Languages]: dys. ... kand. ped. nauk : 13.00.02 / L. A. Kartashova. – K., 2004. – 233 s.
7. Semychenko V. A. Realizatsia pryntsyphu tsilisnosti u profesinyi pidhotovtsi maybutnikh uchyteliv (psykholohichnyi aspekt) [Realization of the Principle of Integrity in Professional Training of Future Teachers (Psychological Aspect)]: [naukovo-metodychnyi zbirnyk "Vyscha i serednia pedahohichna osvita"] / V. A. Semychenko, Ya. Ya. Bolyubash. – Vyp.16. – K. : Vyscha shkola, 1993. – S. 12–16.
8. Sattarova N. G. Formirovaniye partnerskikh otnosheniy "prepodavatel' – student" kak rezul'tat innovatsyonnykh form mezhlichnostnykh otnosheniy [Formation of Partner Relations "Lecturer – Student" as a Result of Innovation Forms of Interpersonal Relations]: dys. ... kand. ped. nauk : 13.00.01 "General pedagogy" / N. G. Sattarova. – Kurgan-Tube, 2009. – 253 s.
9. Kriukova E. A. Teoreticheskiye osnovy proektirovaniya i primeneniya lichnostno-razvivayuschikhsia pedagogicheskikh sredstv [Theoretical Fundamentals of Projecting and Application of Personality-Developing Pedagogical Means]: dys. ... dokt. ped. nauk : 13.00.02 / E. A. Kriukova. – Volgograd, 2000. – 180 s.

Клак И. Е. Влияние педагогического взаимодействия на формирование профессиональной коммуникативной компетентности у будущих учителей-филологов.

В статье представлен теоретический анализ педагогического взаимодействия между участниками образовательного процесса. Выяснено, что, возникая в условиях совместной деятельности и непосредственного общения между преподавателем и будущими учителями-филологами, педагогическое взаимодействие обеспечивает эффективность процесса формирования профессиональной коммуникативной компетентности последних. Обосновано влияние педагогического взаимодействия на создание положительного психологического климата, который является одним из факторов формирования положительной мотивации к обучению и профессиональной деятельности будущих учителей-филологов.

Ключевые слова: педагогическое взаимодействие, профессиональная коммуникативная компетентность, учителя-филологи, психологический климат, мотивация, учебная деятельность, профессиональная деятельность.

Klak I. Ye. Influence of Educational Interaction on Formation of Future Teachers-Philologists' Professional Communicative Competence.

The research deals with the impact of educational interaction as one of the important factors in creating positive psychological climate, and therefore positive motivation for the future teachers-philologists' studies and professional activity. The scientists' dissertations and other works containing information on educational interaction serve as research material. The scientific methods of analysis, synthesis, description and comparison have been used in order to study the scientific and educational literature and determine the level of elaboration of the problem under investigation, compare the researchers' approaches to solving the problem and determining the areas of scientific research. Efficiency and personality orientation have been defined as qualitative characteristics of educational interaction, moreover personality-oriented interaction always has efficient nature. The nature of cooperation and interactions are changed in the process of studying: from common action with teacher to supported actions, and to imitating and self-training. The results obtained in the research prove that educational interaction is the basis for the formation of partnerships between teacher and students and between the students themselves, which is in the plane of innovative educational activity relating to higher professional education, first of all teacher's activity. Arising in the conditions of common activity and direct communication between teacher and future teachers-philologists, educational interaction provides the efficiency of the process of forming the latter's professional communicative competence.

Key words: educational interaction, professional communicative competence, teachers-philologists, psychological climate, motivation, educational activity, professional activity.